

kunne — bl.a. ved at regulere både abstraktions- og konkretisationsprocessen — forsøge at skærpe den dialektiske metode, således at induktive iagttagelser af stadigt mere omfattende fænomener vekslede med deduktiv begrebsdannelse der kunne fungere som kontrol over for indflydelse fra individuelle forudsætninger og således at induktive iagttagelser kunne hindre evt. deformation og tom formalisering af emnet der er en risiko ved deduktion.

Efter diskussionen af de orienteringer hvis signalement er givet her — ikke at den påstås afsluttet i denne artikel — bør den fortsatte diskussion med litteraturhistorisk sigte som her gælde de ansatser til en sådan semiotologi der måtte findes og den marxistiske litteraturvidenskab, specielt dens videnskabsteoretiske aspekter.

Jørgen Egebak
November 1969

Lars Peter Rømbild

Kommentar til Jørgen Egebak: "Historisme" og Strukturalisme"

Jørgen Egebak har inciterende fremstillet begrænsningerne ved en strukturalisme af objektivistisk og rationalistisk observans og en historisme af subjektivistisk og empiristisk observans, og antydte hvorledes de to retninger ved en gensidig korrektion og befrugtning kunne samarbejde i et periodebestemmelses-projekt: ved en dialektik af deduktive og induktive momenter.

Den aktuelle modsætning mellem to retninger i litteraturforskningen kunne naturligvis også belyses anderledes: personalhistorisk, ideologisk osv.; men Egebak har foretrukket et videnskabsteoretisk perspektiv, som også jeg tror kan være frugtbart, og inden for hvilket jeg tror Egebaks beskrivelse på mange måder er sand. De efterfølgende bemærkninger forsøger at stille eller kommentere nogle problemer i det perspektiv Egebak har valgt.

Grundproblemet er vel for det første hvorledes man definerer "*det litterære materiale*" (Egebak s.55) — i dansk universitetsfaglig sammenhæng forekommer det bestemt ved tradition, dvs. historisk. Men hvis vi antager at vi kunne enes om afgrænsningen af et eller andet korpus af tekster som "*det litterære materiale*" og således vidste hvad det var for fænomener litteraturvidenskaben ræsonnerer over (finder lovmæssigheder i o.lign.), gives der for det andet forskellige måder at *anskue* dette materiale på:

Det kan anskues som autonomt, også kaldet *immanent* ("litteraritet"), eller det kan anskues *integreret* i noget andet (manifestation af det den første anskuelse ville kalde "ikke-litteraritet"). Den første anskuelse kan indgå som moment i den anden (således fx i Jakobsons og Tynjanovs teser) eller den anden som moment i den første (fx marxistisk æstetik).

På en anden led kan det litterære materiale anskues i forhold til tidsforløbet. Det kan ses uafhængigt af dette, altså *akront*: så arbejder man på en generel poetik. Eller det kan ses *diakront*: betragtningen er da historisk, evt. blot annalistisk. Den *synkrone* betragtningsmåde er tvetydig: den kan være et moment i en diakron sammenhæng (periode y mellem den forudgående x og den efterfølgende z), men behøver ikke at være det.

Der er mange mulige og mange faktiske kombinationer af systemerne immanens/integration og akroni/synkroni/diakroni i litteraturforskningen. To eksempler. Undersøgelsen af en litterær forms tilstand, dannelse, forandring, nedbrydning (altså genrehistorie) vil kun kunne foretages af et samarbejde af historiker og strukturalist i Egebaks forstand. En akronundersøgelse af digterværker som manifestation af ikke-litteraritet, fx. af bestemte tematiske, psykologiske eller ideologiske størrelser, kan jeg vanske-

skeligt tænke mig klaret uden en art historisme; skønt der ikke sigtes mod noget med "udvikling", tages fakta uden for digtningen (og uden for et logisk eller andet metasprog) i betragtning.

Skulle der samarbejdes mellem forskellige forskningsretninger om en periodebestemmelse, måtte det fastlægges hvilken *art* af periodebegreb (fx. "modernisme" eller "imperialisme") der er tale om, før det sås i hvilke faser af arbejdet de forskellige forskningsretninger kunne eller ikke kunne bidrage.

Overhovedet gælder det vel at "historikerne" må gøre sig klart hvilken art historie^x de vil skrive, før de kan nå ud over vilkårlighed og skønsnak, endsigse frem til at inddrage ikke-historikernes arbejde. Men her er dilemmaet som Egebak peger på: klare procedure-regler for behandlingen opnås ved at vælge at eliminere store områder^{xx} — men kommer behandlingen så til at gælde det foreliggende objekt?

Egebak synes at mene at en retning inden for strukturalismen vil sætte *tolkningen* uden for parentes. Det gælder, efter hvad jeg forstår, snarere den formalistiske retning (Todorov) end den semantiske (Greimas). Den sidstnævntes spekulationer over etableringen af isotopi er dog et forsøg på at bygge tolkningen ind i strukturbeskrivelsen — et eksempel på den kombination jeg nævnte ovenfor: akron integration. Her kommer man unægtelig ind i et filter af problemer (sprog/verden, historisme/ontologi m.v.), som jeg ikke har tilstrækkelig klarhed over.

Jeg indskrænker mig da til to slutbemærkninger, der i al deres naivitet kan læses principielt (videnskabsteoretisk) eller historisk (sigtede på vores praksis og interesser i faget for tiden).

Egebak nævner (s.63) Todorovs ønske om at forvise *værdiproblemet* til poetikkens forgemak: læseroplevelsen og ikke litterariteten. Det forekommer mig imidlertid at samme askese udmærker den meste historisme, der enten lader som om litteraturen ikke har æstetiske (og andre) værdier i *forskellig grad*, eller behandler spørgsmålet smagshistorisk-ureflekteret (jf. Egebak selv s. 61: "så kan materialet ikke vælges alene efter kvalitetskriterier" — sådanne er altså givne). Det forekommer p.t. en *fælles* ejendommelighed for strukturalisme og historisme at de gerne vil definere litteraturen som liggende uden for værdibegreberne (der er flere: nyttig, fornøjelig, skøn osv.). Dertil kan findes forståelige strategiske grunde. Alligevel er det nok en bemærkelsesværdig askese. Man er tilbøjelig til ikke at bemærke den,

x En kritisk gennemgang af historiebegrebet hos danske litteraturhistorikere og af forfatter-værk-påstandene eller -præmisserne hos en masse monografiske kritikere (inklusive Tashin Yücel) vil være nyttig.

xx Eller ved at hypostasere essenser (Jakobson-Tynjanovs "rækker", strukturalisternes "diskurser" etc.).

men glemme den, når man kun tænker på *divergenserne* mellem den aktuelle strukturalisme og historisme.

Egebak anbefaler (s.69-70) bl.a. en udvikling af den marxistiske litteraturvidenskab. Man kan godt se hvorfor sider af den passer ind i Egebaks samarbejdsperspektiv, og forstå hvorfor den i almindelighed synes at øve en ejendommelig tiltrækning netop på gårsdagens strukturalister — stadig blot i et videnskabsteoretisk perspektiv (der ses stadig væk fra forhold af personalhistorisk, institutionshistorisk, ideologisk og politisk art, fx. personlige fjendskaber, majrevoltens indflydelse m.v.). Den rationalistiske og strukturalistiske forsker der vil inddrage diakronien, historien, forløbet — han vil naturligt søge systemet bag forløbet. Irriteret på positivisme og empirisme vil han hævde den systematiske fundering: *historiefilosofien* — og netop helst i dens mest totale former a la Vico, Hegel, Taine eller Marx. Hans forkærlighed for deduktion får ham til at tage historiefilosofien før historien. Over for den syntese der fremkommer når strukturalisten fortærer historien gennem en dogmatisk historiefilosofi, nærer jeg for mit vedkommende en jeronimusagtig modvilje, og har derfor glædet mig ved i en gammel polemik mod en fransk perceptionsteoretiker at finde flg.:

En filosof når altid sit mål. Intet er mere bøjeligt end kendsgerningerne; intet mindre besværet end et system. Filosofihistorien tilbyder en 30 - 40 systemer, yderst velkonstruerede, yderst plausible, hvormed man kan retfærdiggøre pro, contra og middelstandpunkterne. Er De træt af affirmative standpunkter? Kom denne vej: her er Aenesidemus og Hume. Er De træt af skeptiske standpunkter? Gå den vej: der er Platon og Reid. Kendsgerningerne er soldater: målet er generalen som fører dem derhen hvor det passer ham — her i retning af affirmation, der i retning af skepsis. De adlyder altid. Den gode general er ham der lader dem gå selv, uden tvang, imod det punkt hvorimod deres natur bevæger dem, som erkender dette og ikke vælger, som ser dem marchere og ikke foreskriver dem deres march (...).

Ironisk nok skyldes ordene en af de ovennævnte super-systematikere (Taine: *Les Philosophes français du XIXe Siècle*, 2. udg. 1860, s. 34 f.).

Men selvfølgelig: Taines advarsel mod den dogmatiske og systematiske syntesebrug bør ikke forstås som en glad accept af atomisme, åndelig dovenskab og uformuenhed. Et tiltalende alternativ er den af Egebak (s. 69-70) antydede dialektiske metode — praktiseret og præciseret.

Lars Peter Rømbild

Det synspunkt, der gøres til den typisk strukturalistiske holdning i Jørgen Egebaks diskussionsoplæg, kan som bekendt føres tilbage til den russiske formalismes *tidlige* periode, hvorfra Todorov og andre delvis har overtaget det. At sætte efterforskningen af det specifikt litterære, litterariteten eller den litterære 'diskurs' som en litteraturforsknings *eneste* emne kan have en polemisk funktion – f.eks. rettet mod alitterær positivisme – , men må generelt set betragtes som et vildspor, således som jeg karakteriserede det i en introduktionsartikel til Den russiske formalisme (Vindrosen 7/67): "interessen (for formalismen) breder sig også ved danske universiteter, og der skulle nu... være en chance for, at den får den funktion her, som den fortjener, nemlig at blive en tilbagelagt fejltagelse." Som *del* af litteraturvidenskaben har en sådan forskning sin oplagte berettigelse og sine besværlige problemer, hvoriblandt ikke mindst overhovedet emnets konstituering. Også jeg betragter derimod den *sene* formalisme – særlig Tynjanov og Jakobson – som en af de vigtige *ansatser* til udviklingen af litteraturvidenskaben, således som jeg ser den. Jeg har tidligere kritiseret forskellige immanente synspunkter både i sprogvidenskaben og litteraturvidenskaben, og jeg har i denne forbindelse antydningvis peget på et undersøgelsesområde, der er blevet hjemløst i autonomi-bestræbelserne: "Både den todorovske poetik og den nævnte søgen efter det enkelte værks enestående struktur repræsenterer (en) tendens til isolering af de forskellige videnskaber og deres emner. For så vidt er begge synsmåder til trods for deres umiddelbare modsathed lige abstrakte." (citater fra den internt distribuerede artikel "Ideo-lingvistik. Kritiske overvejelser over autonomi-problemet", Litteraturvidenskabeligt Institut, september 1969). Overfor disse abstraktioner – der benævnes sådan, fordi de *drager* deres objekt *ud* af deres (funktionelle) sammenhæng – kan en "ideo-lingvistik" sættes, en anskuelsesmåde, der søger de tekstligt manifesterede bevidsthedsformer og deres manifestationsform, og som således bliver en tværvideenskabelig disciplin. Jeg anfører disse betragtninger for at supplere det billede, J.E. giver af strukturalismen og dens – for nu at opretholde illusionen om en enhed – bestræbelse. Som yderligere supplement til historikken kan jeg henvise til en artikel fra poetiks første nummer (Strukturel digtbeskrivelse), hvor et af de rejste problemer netop gælder forholdet mellem det, der kaldes digtets "værdisystem", og de såkaldte sproglige strata. Artiklens, for nu at sige det flot, videnskabsteoretiske grundholdning er neo-positivistisk præget, f.eks. arbejdes der ud fra en hypotetisk-deduktiv tankegang.

I den franske skole kan der iagttages en forskel i bestræbelse, som peger samme vej: Mens de synspunkter, som J.E. forholder sig kritisk til, rigtig-

nok repræsenteres af f.eks. Todorov, Barthes og Genette, er den fundamentale interesse hos f.eks. Greimas, Rastier og på en noget anden måde Kristava orienteret mod det, der for korthedens skyld kan kaldes ideologiske forhold. Hvis man vil søge et fællesskab mellem alle disse må man altså søge i andre retninger, men det er ikke emnet her. (I parentes kan jeg henvise til en marxistisk orienteret forsker som Pierre Macheray, der bestræber sig på at sammentænke en ideologisk og en litteraritetsinteresseret opfattelse af litteratur).

Så meget om baggrunden. Når jeg er blevet bedt om at tage stilling til J.E.'s artikel, kan jeg altså på en gang erklære mig enig i en del af kritikken af strukturalistiske synspunkter og fremhæve (andre) strukturalistiske synspunkter som pegende i den retning, jeg gerne ser litteraturforskningen gå. Og jeg kan altså for klarhedens skyld gentage, at mange bidrag til poetik *har* betrådt den vej.

Men som jeg nævnte kunne allerede i begyndelsen af tidsskriftets virksomhed spores en neo-positivistisk tendens, som også kan spores i den del af strukturalismen, jeg mener er den mest frugtbare. Problemet er for mig at se – og det er jeg naturligvis ikke ene om – i øjeblikket at komme ud over dette grundlag. Jeg er derfor ganske enig i, at en samarbejdning af strukturalistiske og af dialektisk materialistiske tankegange må være en vigtig arbejdsopgave. I denne sammenhæng kan kritikken af historismen inddrages. Dog bør det forbehold tages, at det er endnu vanskeligere at arbejde med et uspecificeret historisme-begreb end med et strukturalisme-begreb. Jeg har – endnu en gang – tidligere (Litteraturforskningens interesse, Litteraturvidenskabeligt institut, december 1969) forsøgt at diskutere litteraturforskningens funktion ud fra nogle af frankfurter-skolens synspunkter på 'kritisk teori'. Sagen er at et væsentligt skel må sættes mellem *reflekteret* og *ureflekteret historisme*, således at en hel del af det J.E. betegner som historisme umiddelbart, uafhængig af al anden mulig kritik, må betragtes som uinteressant i en debat om litteraturvidenskaben simpelt hen på grund af dens udøveres manglende eller for begrænsede selvforståelse. Den kritiske teori understreger netop denne selvforståelses nødvendighed: forskningen kan ikke aflede løsningen af sine problemer – eller problemerne overhovedet – af en intern debat, netop fordi problemløsningen må være afhængig af resultaternes mulige funktion i en sammenhæng ud over forskningsinstitutioner og videnskabelige hoveder. Dette kræver en længere argumentation, men forholdet kan illustreres negativt ved henvisning til typiske måder at diskutere problemer på. F.eks. henvises der ofte til, at dette eller hint er krævet af videnskabeligheden – som altså a priori anses for ønskelig, og hvis kriterier ikke diskuteres, men overtages fra andre videnskaber – , eller også kan der henvises til traditionen, ikke eksplicit, men sådan at der er nogle typiske litteraturvidenskabelige opgaver, hvis løsning a priori er ønske-

lige. Således diskuteres det blandt historikere sjældent, hvilken *interesse* litteraturhistorier har, det er på forhånd givet at sådan nogle er det vigtigt at få skrevet. Det, der altså for mig at se kan være interesse for at få fra historisk eller historistisk hold, er redegørelser for, *hvorfor* man ønsker at arbejde litteraturhistorisk, eller hvilken *funktion* man mener et sådant arbejde kan have (jeg ser naturligvis bort fra at historisk arbejde i nogles øjne er ligesom mere rigtigt og dermed sikrere meritering, hvad der måske for nogen kan bestemme emnevalg). Hvis en sådan diskussion blev ført, ville det ganske givet vise sig, at der til grund for megen historisk forskning ligger uerkendte, overtagne eller, i de hæderlige tilfælde, reflekteret tilegnede synspunkter af historiefilosofisk, livsanskuelsesmæssig eller lignende art. Der kan gives mange begrundelser for at beskæftige sig med fortidig litteratur, men de er ikke alle lige gode og ingen af dem er 'rent videnskabelige'. Den ureflekterede historiske forskning har som sagt ingen interesse. Pladsen tillader ikke at føre *denne* diskussion om litteraturforskningens historiske aspekter, kun at antyde af hvilken art, den bør være. Hvortil ovenstående bemærkninger skulle tjene. Af mere postulerende art må en erklæring om, at de ovenfor positivt anførte sider af strukturalismen for mig at se er et af de væsentligste bidrag til den dialektisk-semiologiske litteraturforskning, jeg ser for mig, forblive. Men debatten fortsætter jo.

Peter Madsen

Hans Sørensen

Begrebet diakroni inden for litteraturforskningen

J. Greimas har i *Sémantique Structurale*, afsnittet *les procédures de description* (pp. 141 - 171) givet visse anvisninger, der her skal overvejes. Det er især hans anvendelse af begrebet *diakroni*, der skal tages op. S. 145 læser man, at "en enkelt sprogudøvers diskursive manifestation forløber nødvendigvis på den diakroniske akse; den kan antage figurativ form (poesi) eller ikke-figurativ form (æstetiske teorier) [la manifestation discursive d'un seul locuteur se déroule nécessairement sur l'axe diachronique; elle peut prendre la forme figurative (poésie) ou non figurative (théories esthétiques)]". Denne sætning kan give anledning til misforståelse; den kan accepteres, hvis man med "en enkelt sprogudøvers diskursive manifestation" tænker på den sprogbrugers plands inden for det kontinuum, der kan kaldes "sprogudøvelse på fransk", men den er næppe acceptabel, hvis det anførte udtryk skal kunne bruges om de særlige manifestationer, der kaldes værker (litterære eller ikke litterære); Greimas antyder denne tolkning ved i parentes at angive ordene "poésie" og "théories esthétiques". Nu er det således, at poetiske og æstetiske værker fra et vist synspunkt nok kan indgå i det diakrone plan, for så vidt som de markerer etaper inden for det "forløb", der kan kaldes "fransk poesis udvikling fra oldfransk til vore dage", eller det "forløb", der kan kaldes "fransk æstetisk teoris udvikling" inden for det samme tidsrum. Men sætningen har ikke længere nogen mening, hvis der tænkes på det "forløb", der går fra et digts begyndelse til dets afslutning, eller fra et æstetisk teoretisk værks første ord til det afsluttende teorem. Ganske øjensynlig er der tale om *to former for forløb*, som det er nødvendigt at adskille.

Greimas' fremstilling kan føre til en underkendelse af denne skelnen når han p. 149 erklære, at "det faktum, at en manifestation inden for sproglig realisation (*manifestation de parole*) i tiden er adskilt fra en anden tilsvarende manifestation ved et interval på 3 sekunder eller ved et interval på 300 år, ikke ændrer noget som helst ved deres indbyrdes forholds diakrone karakter" [le fait qu'une manifestation de parole se trouve séparée, dans le temps, d'une autre manifestation de parole par un intervalle de 3 secondes ou par un intervalle de 300 ans ne change rien à la nature diachronique de leur relation']. Dette kan kun opfattes som rigtigt, hvis det diakrone henviser til et åbent forløb i det historiske perspektiv.

Fortættelsen hos Greimas: "Altså er alt diakronisk inden for betydningens manifestation" [Ainsi, tout est diachronique dans la manifestation de la signification] er imidlertid betænkelig ved den absolutte form, fordi den